

L'EXCAVACIÓ DE LA GRANJA CISTERCENCA D'ANCOSA

Durant els estius dels anys 1981, 1982 i 1983 es realitzaren tres campanyes d'excavació a l'indret on hi havia hagut l'antiga granja cistercenca d'Ancosa.

Aquesta excavació, inclosa en el pla de treballs del Departament d'Història Medieval de la Universitat de Barcelona, fou dirigida per Lurdes Mallart i Raventós i per qui signa aquestes línies. Actualment, la seva memòria és en curs de publicació pel Servei d'Arqueologia de la Generalitat de Catalunya.

1. *Situació*

L'altiplà on hi ha el jaciment és situat al sud-oest del terme municipal de la Llacuna (Anoia) i té una longitud d'uns 4 quilòmetres i una amplada d'uns 2 quilòmetres; la seva altitud oscilla al voltant dels 750 metres. Cap al nord afronta amb Valldeserves i la vall de Miralles; cap al sud, amb la Serra del Castellar, la qual fa de partió amb la comarca del Penedès.

L'antic edifici monàstic fou construït gairebé al centre de la plana, lògicament a la zona on hi ha més conreus; actualment és a un centenar de metres de la casa moderna d'Ancosa. Aquesta masia, en l'actualitat abandonada, resta, d'altra banda, a mig camí entre l'antiga granja i un pou, que és molt probable que sigui medieval.

2. *Algunes dades documentals*

Quan, l'any 1155, els comtes de Barcelona decidiren de cedir la plana d'Ancosa als monjos cistercencs de Valldaura, perquè hi construïssin un monestir ja s'havia produït la conquesta de tota la Catalunya Nova. La zona cedida devia ser part del terme del proper castell de Vilademàger, un dels castells de la xarxa de fortificacions que protegien la frontera dels comtats catalans; prop seu trobem

els castells de Miralles, de Montagut, de Queralt, de Font-rubí, etc.

L'any 1155, els monjos de Valldaura —feia menys de cinc anys que s'hi havien instal·lat provinents de Santa Maria de la Grand Selva, Occitània— degueren trobar a Ancosa un lloc tranquil, però segurament massa sec i estèril, sense l'aigua regular que necessitaven per a regar, especialment, els horts. Segons ens expliquen fonts posteriors, aquest fou el motiu que provocà que, en realitat, no hi establissin un monestir, com ells —o el comte— havien previst inicialment. L'any 1158, aquests monjos cistercencs decidiren de traslladar-se a Santes Creus, on s'establiren definitivament el 1168. Així doncs, Ancosa esdevingué una granja d'aquest important monestir català.

Les construccions que es feren a Ancosa, segurament per ordre del comte, no serviren per tant, com a seu d'un monestir, sinó, simplement, foren el centre d'una granja, d'una explotació agrícola i ramadera, dirigida per conversos i que depenia del monestir de Santes Creus.

Uns documents dels anys 1156 i 1164 ja ens permeten de reconstruir l'extensió de les terres que varen dependre d'aquesta explotació monàstica: bàsicament, el domini s'estenia per tota la plana d'Ancosa i per alguns camps situats a l'altra banda de la Serra del Castellar, a Solanes, vers el Penedès. La superfície d'aquestes terres era de més de 1.000 ha; només una petita part, probablement unes 60 ha, podia ésser destinada als conreus, sobretot cereals i, és molt possible, una mica de vinya. A més a més, hi havia, també, pastures i boscos.

En aquesta explotació monàstica d'Ancosa sembla que es van instal·lar, al segle XII, cinc famílies pageses; el 1378, tanmateix, només s'hi esmenten tres focs. D'altra banda, cal tenir present que encara al segle XV es parla d'un majoral, segurament un convers encarregat de la granja.

Ran de la desamortització, els anys 1820-23, aquesta propietat de Santes Creus fou venuda a subhasta.

3. *Les construccions*

Actualment, ja acabada l'excavació, es veuen bàsicament, dues naus: una d'orientada d'est a oest i que anomenarem A, i una altra orientada de nord a sud, situada a ponent de l'altra, i que d'ara en endavant anomenarem B.

Abans de començar l'excavació ja es veien les tres parets més ben conservades de la nau A; en canvi, gairebé no es veia ben res dels murs de la nau B, ni tampoc dels d'una cambra que havia estat coberta amb una volta, ni les parets de tancament que s'han trobat als extrems nord i sud de la zona edificada.

La nau A tenia prop de 18 metres de llargada i una amplada de 6,55 metres. En alguns llocs, l'alçada de les parets encara arriba a assolir els 6 metres. El gruix del mur és d'uns 75 cm; en les parets llargues, però, a la part alta —des de 270 cm—, el gruix és només de 60 cm. Creiem que hi devia haver dos pisos. A aquesta nau sembla que s'entrava pel costat occidental, on encara hom hi pot descobrir la porta.

La nau B és més gran: té una longitud de poc més de 30 metres i una amplada d'uns 9,5 metres. Al seu centre —partint-la longitudinalment—, sembla que hi havia, en algun lloc, un mur. El gruix de les parets perimetrals era també d'uns 75 cm.

Entre ambdues naus es va afegir una cambra que devia ésser coberta per una volta ogival; a causa d'això, tenia unes parets molt gruixudes —llur gruix oscil·la entre els 90 i els 145 cm—.

Durant la darrera campanya, encara es pogué aclarir que a la banda sud de les naus, enllaçant-les, hi havia una paret de tancament, on s'obria una porta de 135 cm. A l'altra banda, a la part septentrional, hi havia també un mur de tancament que feia angle. És molt probable que aquestes construccions fossin afegits posteriors al moment constructiu inicial.

D'altra banda, segurament, un cop abandonat l'edifici pel majoral que en tenia cura, encara es degué afegir alguna paret, per adaptar les construccions, en part ja mig ensorrades, per a poder ésser usades com a corts o estables per al bestiar de la propera casa de pagès; gairebé és segur, així mateix, que bona part de les pedres d'aquesta masia foren tretes de l'antiga granja d'Ancosa, especialment de la nau B.

Pel gruix de les parets perimetrals de les dues naus i també per l'existència de tres contraforts situats al costat de ponent de la nau B, creiem que totes dues naus tenien una alçada que permetia que hi hagués un pis superior. Intentar, però, de descobrir l'estructura interna que tenien inicialment aquestes construccions és molt difícil. A més a més, fins i tot és molt probable, com ja hem mig indicat més amunt, que aquestes naus inicialment no fossin pensades per a fer de granja monàstica, sinó que, més aviat, haguessin estat construïdes pel comte de Barcelona —o pels monjos de Valldaura— per a fer-hi un monestir.

Com es desprèn del suara dit, creiem que aquests edificis foren construïts en bona part el segle XII, encara que es feren afegits, com pot ésser la cambra de la volta i algunes parets interiors de la nau B o d'altres parets externes situades entre ambdues naus.

Cal reconèixer que trobem que hi ha —fins i tot si només ens fixem en la nau A, la més ben conservada— algunes diferències en l'aparell constructiu de les diverses parts dels edificis. Aquestes diferències poden respondre a diferents moments constructius, que, amb

tot, en principi cal situar a la segona meitat d'aquest segle XII; les diferències, a vegades només visibles en una de les cares de la paret, també poden respondre al fet que alguns trossos hagin estat enterrats i d'altres no. Amb tot, no volem descartar totalment, encara que no sigui probable, que algunes parets o fragments de parets fossin anteriors al 1155; és més possible, en canvi, que la part alta dels murs fos una mica posterior. Ja hem dit, també, que la cambra de la volta i alguns murs de tancament són més moderns; poden ésser del mateix XII o, més probablement, dels segles XIII o XIV.

El sistema constructiu de les parets d'aquests edificis és el característic dels murs d'edificis defensius o eclesiàstics d'aquella època: mentre els carreus de les cares externes de la paret tenien una cara treballada i escairada, la part que hi havia entremig dels carreus de les dues cares del mur era omplerta amb pedres i amb reble. Podem indicar, també, que, mentre el morter de la nau A és lleugerament rogenc, el de la nau B és més groguenc o blanquinós, fet que podria respondre a haver estat construïdes en dues etapes diferents, que podien ésser, amb tot, gairebé coetànies.

4. *L'excavació*

Al llarg de les tres campanyes d'excavació, d'una banda, s'ha intentat de descobrir la planta que tenia l'edifici, de l'altra, s'ha volgut conèixer la ceràmica, els objectes metàl·lics o de vidre que hi havia hagut a l'antiga granja.

El primer any només es va excavar l'anomenada cambra de la volta i un sector exterior a les dues naus, situat, però, com vàrem poder veure després, dins de l'espai tancat per la paret que uneix les dues naus a la part septentrional. Després d'aquest primer any de prova, durant la campanya següent, decidirem de fer cales a les diverses zones que havien estat edificades: això ens havia de permetre d'aclarir l'estructura real dels edificis i també de conèixer la potència estratigràfica de cada lloc i els materials que hi sortien. Amb aquesta orientació, s'excavà el sector situat entre la força fèril cambra de la volta i la nau A. També s'excavà dins de la nau A, a tots dos extrems, i, així mateix, es feren cales en diversos llocs de la nau B.

La tercera campanya fou dedicada, sobretot, a descobrir les parets de tancament i la porta que hi ha en la de migjorn i, així mateix, a treballs de planimetria.

Intentant de resumir les conclusions tretes després d'aquestes tres campanyes d'excavació, podem establir dues grans zones en tot el conjunt de l'àrea edificada i excavada:

- 1) Zona que, en abandonar-se l'edifici i construir-se la nova casa

pagesa a uns cent metres, no fou reaprofitada. En aquesta zona, desgraciadament molt marginal, bàsicament formada per l'esmentada cambra de la volta i per l'àrea que hi ha entre aquesta cambra i la nau A, va aparèixer, dessota l'estrat húmic i dessota un estrat modern —especialment clar en la dita cambra—, un estrat del final de l'Edat Mitjana, que corresponia al moment d'abandonament i on hi havia la major part de les ceràmiques, dels metalls i dels vidres que esmentarem més avall.

2) La resta de l'àrea ocupada pels edificis medievals fou reaprofitada per al bestiar o per a altres usos, en la primera època d'existència de la moderna casa de pagès que hi ha a prop. La nau A fou utilitzada, però, encara, fins a una època força recent —per això se n'han conservat les parets—; la nau B fou també tota ella, en un moment o altre, utilitzada. D'altra banda, aquesta darrera nau no només s'emprà per a fer de cort dels animals domèstics i per a servir de dipòsit de calç, sinó que també fou desmuntada progressivament per a fer les tanques i edificis annexos de la propera masia moderna o, àdhuc, per a fer aquesta mateixa construcció.

Aquest creiem que és el motiu que fa que en aquestes dues naus hom no hi pugui trobar gairebé res de medieval i només hi surtin fragments de ceràmica vidriada moderna. Aquesta pobresa i el fet que les parets gairebé hagin desaparegut, especialment en la zona més septentrional, fins i tot ens va portar a pensar si era possible que aquesta part mai hagués estat bastida. Com ja hem dit, però, l'existència dels contraforts, afegits posteriorment, ens decanta a creure que no fou així.

Els sectors fèrtils en material medieval són doncs:

a) La cambra de la volta. En un penúltim estrat abans de la roca —situat sobre un estrat de terra compacta—, amb un gruix d'uns 30 cm, hi trobarem molts fragments de terrissa grisa medieval, ceràmica de reflexos metàl·lics i blava, terrissa amb vernís verd (per exemple, els fragments d'un morter) i també alguns objectes de ferro (una daga) i de vidre.

b) El sector situat a l'oest de la nau A. A la part més septentrional, hi havia una potència d'estrats de més de 150 cm; al sud, en canvi, prop de la possible porta d'entrada, la potència era molt més reduïda, de menys d'un metre. L'estrat fèrtil, en aquest sector, era més gruixut: el material hom el trobava barrejat en un nivell d'enferroc, d'uns 60 cm, situat, també, per damunt d'un estrat de terra compacta més rogenca i fosca, sense pedres; aquest darrer estrat descansava, al seu torn, com en el cas precedent, en la roca aplanada.

Gairebé tot el material de ceràmica, de ferro o bronze o de vidre, que ha aparegut al llarg de les tres campanyes, ha trobat en aquests dos sectors.

c) En altres sectors. Casualment, entremig de material més mo-

dern (possiblement dels segles XVII o XVIII), o, simplement, entremig de pedres i humus, també han aparegut objectes medivals, a vegades, sorprenentment, força antics. Així, per exemple, dos dels fragments més bons de ceràmica verda i negrosa van ésser trobats, precisament, en zones aprofitades posteriorment a la construcció de la masia moderna: a l'extrem de llevant de la nau A i a la part de ponent de la nau B.

5. *La ceràmica*

L'inventari i l'estudi de la major part dels objectes o dels fragments ceràmics més representatius ja consta a la memòria de l'excavació. Ací només volem fer un breu resum dels principals tipus de ceràmica que s'han trobat:

5. 1. Ceràmica grisa. Ha aparegut un bon nombre de fragments d'objectes cuits en una atmosfera reductora: vores d'olles, de gerros, de gerres, de cassoles, de gibrells, de tapes, etc. També s'han trobat nanses de poals, que cal relacionar amb el pou que encara hi ha a uns 200 metres d'on era edificada la granja. Així mateix, en els fragments recuperats, hi són representats diversos tipus de decoració incisa i de marques de terrisser. Alguns dels fragments sembla que es poden arribar a datar al segle XII, d'altres són del segle XIII; la majoria cal situar-los, tanmateix, al segle XIV i, alguns, àdhuc poden ésser del XV.

5. 2. Ceràmiques vernissades. a) Ceràmiques amb vernís blanquinós. Durant la campanya de l'any 1983, aparegué un fragment de llumenera vernissada amb una base opaca que contenia carbonat de cobalt o potser òxid de cobalt i era, per tant, d'un to blavenc. L'any precedent s'havia trobat un altre fragment d'una altra llumenera recoberta amb òxid de coure de to verdós. Aquestes llumeners són molt semblants a algunes de les trobades a l'excavació del Castell Vell de Llinars del Vallès.

b) Ceràmica amb vernís verd. Al llarg de les tres campanyes, han aparegut diversos fragments de morter del segle XIV o XV, molt semblant a d'altres trobats a les voltes d'esglésies gòtiques de Barcelona. Així mateix, també hi havia altres petits fragments —vores, becs, brocs, fons, etc.— de diversos tipus de recipients.

5. 3. Ceràmica decorada. a) Ceràmica decorada amb verd i negrós. Com ja hem esmentat més amunt, s'han trobat diversos fragments de tres objectes de ceràmica decorada amb òxid de coure i òxid de manganès. Es tracta, segurament, d'un tallador i de dues servidores. Cal destacar les semblances dels motius decoratius trobats en les parts centrals de l'anvers d'aquests objectes —branca de fulles de pi, fulles de roure, etc.— amb els motius decoratius de la

ceràmica estudiada per F. Riera i J.-F. Cabestany, procedent de les voltes de l'església del Carme de Manresa i datables al segle XIV.

b) Ceràmica blava de Paterna. Sembla que, entre els fragments trobats, hi ha diversos trossos d'escudelles i de plats procedents de Paterna. Els motius decoratius de l'anvers són els raigs d'un estel, diverses palmetes i altres motius geomètrics més complexos, generalment també radials. Sembla que aquestes peces es poden datar entre els segles XIV i XV.

c) Ceràmica de Manises. Han aparegut també nombrosos fragments de ceràmica decorada amb reflexos metàl·lics, a vegades combinats amb decoració blava. En aquestes peces trobem ben representades diverses formes i diversos temes característics d'aquest tipus de ceràmica. Hi ha escudelles, escudelles amb peu, escudelles amb orelles, plats, etc. D'altra banda, a l'anvers, d'aquests recipients s'endevinen diversos motius decoratius: escuts, fulles de julivert, flors de sis pètals, corones, inscripcions dites de l'Ave Maria, palmetes, un àngel, etc. La major part d'aquests objectes es poden datar vers el segle XV.

d) Ceràmica blava de Barcelona. També sembla que algunes de les peces ceràmiques amb decoració blava provenien de Barcelona o, almenys, s'assemblen a algunes de les considerades d'aquesta ciutat. Es tracta sobretot de fragments d'escudelles o de plats. Els motius decoratius del centre de l'anvers del recipient són senzills: una palmeta o un dibuix geomètric, un estel, circumferències fragmentades, fulles de falguera, etc. Segurament, foren fets al segle XV.

e) Ceràmica de reflexos metàl·lics de Reus. També tenim un fragment de vora amb orel·la d'una escudella que s'assembla a alguna de les peces aparegudes a Reus, on es daten del segle XVII.

6. *Els metalls*

Cal suposar que els objectes metàl·lics són més o menys coetanis als ceràmics que hem trobat al seu costat; per tant, creiem que, bàsicament, han d'ésser dels segles XIV i XV.

Els principals objectes de ferro trobats són o bé de tipus defensiu: una daga de 22,5 cm de llarg; o bé per a ús domèstics: dos ganivets, un pany, claus; o bé tenien un ús agrícola: un falçó per a les vinyes, o bé ramader: un fragment d'esquella, un tros de ferradura i diversos claus de ferradura.

A part de tots aquests objectes de ferro, també aparegué una plaqueta de bronze destinada a fer d'acabament d'una corretja de cuir, i la meitat d'una plaqueta discoïdal també de bronze.

7. *Objectes de vidre*

També s'han trobat diversos objectes de vidre, alguns dels quals a vegades difícils de datar. En principi, la major part de les vores trobades pertanyen a plats de llàntia o, més aviat, a copes; el vidre és transparent, encara que, a vegades, té a l'interior uns tons platejats. També aparegueren fragments de la part central de copes igualment transparents. Així mateix, s'han trobat trossos d'una possible ampolla de color verdós, amb costelles de relleu, etc. La major part de les peces de vidre sembla que es poden datar cap als segles XIV i XV.

Jordi BOLÒS I MESCLANS